

TERAPINĖ JURISPRUDENCIJA – KELIAS PASITIKĖJIMO TEISE LINK. MEDIACIJOS ATVEJIS

Dominyka Grybauskaitė, Ugnė Jakaitytė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

3 kurso, 3 akademinės grupės studentės

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

El. paštas: dominyka.grybauskaite@tf.stud.vu.lt, ugne.jakaityte@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinės kuratorės:

Asist. dr. Dovilė Barysė, VU Filosofijos fakulteto Psichologijos institutas,

el. paštas: dovile.baryse@fsf.vu.lt

Doc. dr. Ilona Michailovič, VU Teisės fakultetas,

el. paštas: ilona.michailovic@tf.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas terapinės jurisprudencijos idėjų įgyvendinimas mediacijos institute. Terapinė jurisprudencija – tarpdisciplininė mokslo kryptis, kuria siekiama išsiaiškinti, kaip neigiamas teisės aktų ir teisės taikymo poveikis gali būti sumažintas, o terapinis poveikis – sustiprintas. Teismo procesas dažnai pagilina jau egzistuojantį konfliktą, sustiprina paties konflikto keliamus neigiamus išgyvenimus. Todėl terapinės jurisprudencijos tikslai gali būti įgyvendinami pasitelkiant alternatyvius ginčų sprendimo būdus, tarp jų – mediaciją. Straipsnyje atskleidžiama, kaip mediacijos proceso tikslai ir principai įgyvendina terapinės jurisprudencijos idėjas ir kaip mediacijos taikymas leidžia siekti visuomenei naudingo tikslo – didėjančio pasitikėjimo teisine sistema.

Darbe atlikus mediacijos šeimos bylose lyginamąją analizę Kanadoje ir Lietuvoje vertinama, kaip terapinės jurisprudencijos idėjos Lietuvoje įgyvendinamos per mediaciją šeimos ginčiuose. Lyginamoji Lietuvos ir Norvegijos mediacijos reguliavimo baudžiamojoje justicijoje analizė parodo, kad Norvegijoje įtvirtintas nusikaltimo aukos ir kaltininko mediacijos modelis gali būti pavyzdys siekiant įgyvendinti terapinės jurisprudencijos tikslus Lietuvoje.

Pagrindiniai žodžiai: terapinė jurisprudencija, mediacija, alternatyvūs ginčų sprendimo būdai, teismo proceso poveikis asmenims.

Summary. The article analyses the implementation of therapeutic jurisprudence in mediation. Therapeutic jurisprudence is an interdisciplinary field of study that seeks to explore how the negative effects of legislation and the application of law can be reduced and the

therapeutic effects enhanced. The judicial process often exacerbates an existing conflict and intensifies the negative experiences caused by the conflict itself. Therefore, the objectives of therapeutic jurisprudence can be achieved through alternative dispute resolution methods, including mediation. The work reveals how aims and principles of mediation implement the ideas of therapeutic jurisprudence and how the use of mediation allows for the achievement of a socially beneficial goal of increasing trust in the legal system.

The article provides a comparative analysis of mediation in family cases in Canada and Lithuania and assesses whether the ideas of therapeutic jurisprudence are implemented in Lithuania through the institute of family dispute mediation. The comparative analysis of Lithuanian and Norwegian regulation of mediation in criminal justice shows that the Norwegian model of victim-offender mediation can serve as a model for the realization of the goals of therapeutic jurisprudence in Lithuania.

Keywords: *therapeutic jurisprudence, mediation, alternative dispute resolution, impact of court proceedings.*

Įvadas

Šiuolaikinės mokslo tendencijos skatina išvėgti ryšius tarp skirtingų mokslo disciplinų. Tarpdisciplininis požiūris leidžia kitaip pažvelgti į problemas, su kuriomis susiduriama tiek akademinėje, tiek praktinėje teisės veikimo sferoje. Viena iš problemų, kylančių šių dienų teisininkams – menkas asmenų pasitikėjimas teise. Nors lietuviai linkę savo ginčus spręsti teismuose, pasitikėjimas teismais Lietuvoje vis dar išlieka gana žemas¹. Viena iš žemo pasitikėjimo teismais priežasčių gali būti didžiulės emocinės įtampos patyrimas dalyvaujant teismo procese (Murauskienė, 2021). Formali aplinka, priesaikos davimas, konfliktuojančių šalių susipriešinimas, bylos pralaimėjimo atveju išgyvenamas neteisybės jausmas didina teisminiuose ginčiuose dalyvaujančių asmenų emocinę įtampą (Keet, Heavin, Sparrow, 2017; Lande, 2021; Diesen, 2017).

Menkas pasitikėjimas teisine sistema bei neigiamas teisės poveikis emocinei žmonių būklei skatina ieškoti kitokių požiūrių į teisę, leidžiančių derinti teisės tikslus ir psichologinius su teise susiduriančių asmenų poreikius. Vienas tokių bandymų – visapusiškas teisės judėjimas (angl. Comprehensive Law Movement), siekiantis pa-

¹ 2020 m. Lietuvoje 100 gyventojų tenkantis gaunamų civilinių ir komercinių ginčo teisenos bylų skaičius pirmoje instancijoje yra vienas didžiausių Europos Sąjungoje – šis skaičius didesnis tik Belgijoje ir Rumunijoje (European Commission, 2022). Vis dėlto pasitikėjimas teismais išlieka gana žemas, pvz., 2022 m. gruodžio mėn. 8 – 15 d. Vilmorus atlikto tyrimo duomenimis, teismais pasitiki 20,1% Lietuvos gyventojų. Palyginimui, Vilmorus 2018 m. rugsėjo 7 – 16 d. atlikto tyrimo duomenimis, teismais pasitikėjo 24,9% Lietuvos gyventojų; 2020 m. rugsėjo 4 – 12 d. atlikto tyrimo duomenimis, teismais pasitikėjo 25,4% Lietuvos gyventojų; 2021 m. gruodžio 10 – 18 d. atlikto tyrimo duomenimis, teismais pasitikėjo 22,6% Lietuvos gyventojų; 2022 m. liepos 15 – 23 d. atlikto tyrimo duomenimis, teismais pasitikėjo 24,9% Lietuvos gyventojų.

žvelgti į teisę per humanistinę prizmę (Daicoff, 2006). Visapusiškas teisės judėjimas apima daug savarankiškų, tačiau tarpusavyje susijusių krypčių, pvz., procedūrinį teisingumą², atkuriamąjį teisingumą³, transformatyvią mediaciją⁴ ir terapinę jurisprudenciją (angl. therapeutic jurisprudence, toliau – ir TJ). Nors kai kurios iš šių krypčių Lietuvos teisės moksle aptartos gana plačiai (pvz., apie atkuriamąjį teisingumą kalbama I. Michailovič et al. (2014) ir kitų darbuose; procedūrinio teisingumo klausimai nagrinėti G. Valicko et al. (2013), taip pat G. Valicko ir V. Justickio (2006) monografijose), TJ klausimams skirti keli moksliniai straipsniai (Valickas, G., Voropaj, K., Justickis, V. (2012) ir Valickas, G., Justickis, V. (2011)). Todėl šio straipsnio **aktualumą** pagrindžia būtinybė plačiau analizuoti visapusiškos teisės judėjimo sritį, sulaukusią mažiau mokslininkų dėmesio.

Šio mokslinio darbo tyrimo **objektas** – TJ idėjų realizavimas mediacijoje, tiek civilinių ginčų, tiek baudžiamosios justicijos kontekste. Mediacija pasirinkta ne tik dėl didėjančio populiarumo, bet ir dėl to, jog TJ idėjos plačiausiai analizuotos baudžiamosios justicijos kontekste (pvz., Wexler, 2010). O civilinių ginčų nagrinėjimas išskiriamas kaip viena iš labiausiai dėmesio reikalaujančių sričių analizuojant TJ klausimus (Yamada, 2021). Lietuvoje mediacija iš esmės taikoma civiliniuose ir administraciniuose ginčiuose. Taigi, mediacijos analizė TJ idėjų kontekste, viena vertus, suteiks galimybę vertinti TJ įgyvendinimą sprendžiant civilinius ginčus. Kita vertus, plati baudžiamosios justicijos klausimų analizė TJ kontekste leis nagrinėti mediacijos perspektyvas Lietuvos baudžiamojoje justicijoje.

Straipsnio **tikslas** – išnagrinėti, kaip TJ idėjos įgyvendinamos Lietuvoje per mediacijos institutą. Straipsnyje pristatomos pagrindinės TJ nuostatos, analizuojami mediacijos teisinio reglamentavimo ypatumai Lietuvoje, atliekama detali lyginamoji analizė, siekiant palyginti pasirinktų valstybių – Kanados ir Norvegijos – bei Lietuvos mediacijos teisinio reglamentavimo atitiktį TJ principams. Atlikus lyginamąją analizę, siekiama padaryti į ateitį orientuotas išvadas dėl mediacijos taikymo Lietuvoje.

Rengiant straipsnį buvo pasitelkti mokslinės literatūros, teisės aktų ir teismų praktikos, oficialios statistikos duomenų analizės bei lyginamasis **metodai**. Svarbiausi straipsnio **šaltiniai** – Lietuvos, Kanados ir Norvegijos teisės aktai bei Lietuvos ir užsienio autorių moksliniai darbai.

² Procedūrinis teisingumas – tai ginčų sprendimo procedūrų arba būdų ir tam tikrų standartų, kurie lemia, ar ginčo šalys supras tiek ginčo nagrinėjimą, tiek galutinį jo sprendimą kaip teisingą, atitikimas (Valickas et al., 2013; Valickas, Justickis, 2006).

³ Atkuriamasis teisingumas gali būti apibrėžtas kaip procesas, kurio metu nešališka šalis siekia sutaisyti nusikalstamos veikos auką ir veikos kaltininką, taip išspręsti nusikalstama veika sukeltą arba nusikalstama veika pasireiškusių konfliktą (Michailovič et al., 2014).

⁴ Transformatyvi mediacija – mediacijos stilius, kuriuo orientuojamasi ne į konkretaus konflikto sprendimo būdo radimą, o į šalių igalinimą ir priešingos šalies emocijų bei motyvų suvokimą (Daicoff, 2006).

1. Terapinės jurisprudencijos samprata

TJ pamatus padėjo JAV profesoriai D. Wexleris ir B. Winickas XX a. 9 dešimtmetyje. Jie pasitelkė psichologijos, psichiatrijos, socialinio darbo srityse atliktus tyrimus ir teorijas tam, kad pateiktų pasiūlymus, skirtus sustiprinti terapinį materialinės ir procesinės teisės poveikį⁵ (Yamada, 2021). TJ grindžiama idėja, kad teisinių institucijų veikla apima konfliktų tarp žmonių sprendimą ir praktikuojantis teisininkas turi suprasti socialines, psichologines šių konfliktų pasekmes suinteresuotoms šalims. Būtina išvelgti, kad teisės ir ją taikančių subjektų siūlomi konfliktų sprendimai gali būti geresni arba prastesni terapinio poveikio požiūriu (Diesen, 2007). TJ remiasi įžvalga, kad teisė gali veikti kaip tam tikras „terapinis veiksnys“ (angl. therapeutic agent, Wexler, 2010). TJ siekia išsiaiškinti, ar žalojantis teisės poveikis gali būti sumažinamas, o terapinis jos poveikis – sustiprinamas nepaneigiant tinkamo teisinio proceso garantijų.

Atitinkamai, TJ kaip mokslo kryptį galima apibūdinti tokiais pagrindiniais teiginiais (Yamada, 2021):

1. TJ – tai tarpdisciplininė programa, kurios tikslas – vykdyti mokslinius tyrimus, sukursiančius pagrindą teisės reformai.
2. TJ pasižymi humanišku požiūriu į analizuojamus teisinius reiškinius, o ne griežta ideologija.
3. TJ teigia, kad, jei kitos sąlygos yra vienodos, terapinis poveikis yra pageidautinas ir turėtų būti teisės tikslas, o žalojantis poveikis yra nepageidautinas ir jo turėtų būti vengiama arba jis turėtų būti sumažintas iki minimumo.
4. TJ pagrindas – pagarba žmogaus orumui.
5. TJ idėjose pasireiškia užuojauta, jautrumas ir susirūpinimas kitų žmonių kenčėjimu.

Taigi, TJ yra tarpdisciplininė mokslo kryptis, sujungianti teisės ir kitų disciplinų (psichologijos, psichiatrijos) idėjas. Ši teisės tyrimų kryptis siūlo ieškoti būdų, kurie, laikantis konstitucinių teisingumo, tinkamo proceso garantijų bei atsižvelgiant į psichologijos žinias, gali padėti formuoti humaniškesnę, proceso dalyviais besirūpinančią teisinę sistemą.

2. Teismo proceso poveikis proceso dalyviams

Siekiant atskleisti TJ idėjų reikšmę ir galimus jų įgyvendinimo rezultatus, pirmiausia svarbu aptarti teismo proceso poveikį proceso dalyviams. Šiuolaikinėje

⁵ Didžiausią įtaką TJ atsiradimui padarė psichologija – Wexleris net bandė šią teisės tyrimų kryptį pavadinti „juridine psichoterapija“ (Yamada, 2021).

visuomenėje įprasta ginčus spręsti teisiškai, o teisinis ginčų sprendimas dažnai suvokiamas siaurai – tik kaip teismo procesas. Pastarasis turi privalumų – bylą sprendžiantis asmuo yra profesionalus teisininkas, turintis puikiai išmanyti teisę ir galintis ją pritaikyti ginčo santykiui (žr. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 51 str.); teismo sprendimo vykdymas yra privalomas, jo įgyvendinimą užtikrina valstybės prievartos aparatas (žr. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 18 str., Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 346 str., Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 16 str.). Kita vertus, teismo procesas turi ir trūkumų. Dažnai teisinėje literatūroje akcentuojamas teismo proceso formalizmas, brangumas ir ilgumas (pvz., Laužikas, Mikelėnas, Nekrošius, 2003), tačiau ne mažiau svarbus yra teismo proceso poveikio asmenų emocinei būklei aspektas.

Teismo proceso poveikio psichologinei būklei svarbą parodo užsienio mokslininkų darbuose išskiriama **bylinėjimosi streso** (angl. litigation stress) sąvoka (Keet, Heavin, Sparrow, 2017). Bylinėjimosi stresu laikoma emocinė ir psichologinė žala, kurią asmeniui sukelia teismo procesas (Keet, Heavin, Sparrow, 2017). Teismo proceso keliami psichologinė žala dažnai apibūdinama kaip neišvengiamas bylinėjimosi padarinys proceso subjektams (Strasburger, 1999). Todėl galima išskirti tokių pavyzdinių sąrašą bylinėjimosi stresą keliančių teismo proceso aspektų (Lande, 2021; Diesen, 2017 ir Keet, Heavin, Sparrow, 2017):

1. Teismo procesas dažnai pagilina jau egzistuojantį konfliktą, o priešingos pusės išsakomi argumentai (ar net kaltinimai) gali neigiamai paveikti asmens savivertę.
2. Šalių gali būti prašoma ne kartą išsamiai papasakoti apie traumuojančius įvykius, o tai gali išlaikyti asmenų dėmesį praeityje ir neleisti judėti į priekį. Stresą kelia ir priesaikos davimas.
3. Šalys gali jaustis įstrigusios komplikuoame, formalizuotame procese, kurio nesupranta ir negali kontroliuoti – tai sukelia bejėgiškumo jausmą. Kontrolės ir pasirinkimo teisės įgyvendinimas, savo ruožtu, yra svarbus psichologinei gerovei (Winick, 2003).
4. Bylinėjimosi keliamas stresas gali trukdyti priimti sprendimus, susijusius su byla (ar tęsti teismo procesą, kaip tai daryti). Pvz., tyrimai rodo, kad stiprios emocinės reakcijos padidina tikimybę, jog asmuo, užuot taikiai užbaigęs ginčą, tęs bylinėjimosi procesą, net jei jis akivaizdžiai nuostolingas⁶ (Keet, Heavin, Sparrow, 2017).

⁶ Tokiam elgesiui yra daug psichologinių paaiškinimų. Vienas jų – „negrįžtamų išlaidų efektas“ (angl. sunk cost effect) Šis efektas pasireiškia kaip didesnė tikimybė, kad asmuo tęs tam tikrą veikimą, jei į jį jau buvo investavęs pinigų, pastangų ar laiko (t. y. ankstesnė investicija motyvuoja dabartinį sprendimą, nors objektyviai anksčiau padaryta investicija neturėtų daryti įtakos sprendimo priėmimui) (Arkes, Blumer, 1985).

Pažymėtina, kad bylinėjimosi stresas patiriamas ir tais atvejais, kai bylinėjasi juridiniai asmenys. Jų atstovai bylinėjimosi metu patiria papildomą nerimą: dalyvavimas teismo procese gali sutrikdyti juridinio asmens veiklą, sukelti žalą jo dalykinei reputacijai; asmenys gali jausti grėsmę jų statusui, karjerai ir asmeniniams finansams (Lande, 2021).

Įdomu, kad ir Lietuvos teismai savo praktikoje atkreipia dėmesį į galimą žalojančią teismo proceso poveikį. Antai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) piktnaudžiavimo procesu kontekste yra pasisakęs, kad „piktnaudžiavimas procesu daro žalą jame dalyvaujantiems asmenims, nes gynimuisi nuo nepagrįsto reikalavimo jie priversti eikvoti savo lėšas, laiką, patiria neigiamų emocijų [čia ir toliau paryškinta autorių]. Neužkirtus kelio galimybei teismo procesą naudoti nesąžiningai, priešingai jo tikslams, mažėja pasitikėjimas teismais” (LAT 2009 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-181/2009). Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis kontekste LAT pabrėžė, kad „neigiami piktnaudžiavimo padariniai gali pasireikšti ne tik turtime žala, bet ir <...> byloje dalyvaujančio asmens neigiamais išgyvenimais ir kita jo ne-turtine žala, atsirandančia dėl procesinio piktnaudžiavimo“ (LAT 2016 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-256-915-2016). Nors pateiktose citatose nėra akivaizdžiai kalbama apie žalojančią teismo proceso poveikį, LAT argumentavimas atitinka TJ idėjas: nepagrįstas procesas bei procesiniai veiksmai sukelia ne tik materialinių, bet ir emocinių praradimų.

Statistikos duomenys (European Commission, 2022) rodo, kad Lietuvoje žmonės dažnai kreipiasi į teismą. Dėl to padidėja teismų krūvis, o tai lemia ilgai užsitęsiančius teismo procesus, dideles bylinėjimosi sąnaudas ir atitinkamai kylantį visuomenės nepasitenkinimą teisingumo vykdymo sistema (Petrauskas, 2015). Todėl galima daryti prielaidą, kad ilgas teismo procesas, didelės bylinėjimosi išlaidos sukelia dar daugiau neigiamų emocijų, kurių veikiami žmonės ne visada priima racionalius sprendimus bylos klausimais. Taip bylinėjimasis gali užsitęsti dar ilgiau, būti brangesnis ir sukelti daugiau neigiamų emocijų. Teismo proceso metu patirta psichologinė įtampa daro įtaką žemam pasitikėjimui teisine sistema. Nors galima stebėti teigiamus pokyčius teismų sistemoje – teismai tampa labiau orientuoti į žmogų, o ne tik į įstatymo raidę (Murauskienė, 2021) – tai nepaneigia bylinėjimosi streso neišvengiamumo. Savo ruožtu neigiamas teismo proceso emocinis poveikis nepadedą didinti asmenų pasitikėjimo teisine sistema, visų pirma – teismais.

Aptarti teismo proceso trūkumai skatina diskusiją apie alternatyvius ginčų sprendimo būdus – (angl. Alternative Dispute Resolution (ADR), toliau – ir AGS būdai): derybas, mediaciją, arbitražą, kurie pasižymi konfidencialumu bei greitesniu ir pigesniu procesu. Be to, naudojimasis AGS būdais gali padėti išsaugoti asmeninį santykį tarp ginčo šalių ar bent jau sumažinti patiriamas neigiamas emocijas. Pvz., mediacija iš esmės grindžiama šalių bendradarbiavimu, taigi, turi potencialą ginčo šalims sukelti mažiau streso nei rungtimosi principu pagrįstas teismo procesas.

Kadangi naudojantis AGS būdais patiriama mažiau neigiamų emocijų⁷, AGS būdų pasitelkimas gali prisidėti prie pasitikėjimo teismais didinimo. Pvz., Eisenberg, Wohl ir Guerin (2013) aptardami alternatyvaus ginčų sprendimo ir visuomenės pasitikėjimo teismais sąsajas pastebi, kad AGS būdų, tokių kaip mediacija ir bendruomenės tarybos, skatinimas, švietimas lėmė didelį visuomenės pasitikėjimo Merilendo (JAV) teismais sustiprėjimą. Sudarant sąlygas žmonėms patiems spręsti konfliktus, didėja asmenų pasitenkinimas teisine sistema, tuo pačiu – ir pasitikėjimas ja.

Apibendrinant teismo proceso poveikio proceso dalyviams analizę, galima teigti, kad teismo procesas nėra kuriamas siekiant teikti terapinį poveikį ginčo šalims. Teismo proceso tikslas – išspręsti kilusį teisinį ginčą. Deja, išsprendus bylą teisme asmeninis konfliktas įprastai neišnyksta. AGS būdai, pasižymintys mažesniu formalumu, privačia aplinka, gali būti patrauklūs, nes kai kuriais jų (mediacija) siekiama ne vien teisinio, bet ir asmeninio konflikto išsprendimo. Tai lemia **didesnį AGS būdų terapinį poveikį, lyginant su teisiniu procesu.**

3. Mediacija ir terapinės jurisprudencijos idėjų įgyvendinimas

Didesnį terapinį poveikį negu teismo procesas turintys AGS būdai pasižymi įvairove, tačiau pastaruoju metu Lietuvoje daugiausia dėmesio sulaukia mediacija⁸. Todėl šioje straipsnio dalyje analizuojamas TJ idėjų įgyvendinimas mediacijoje. Pačia bendriausia prasme mediaciją galima suprasti kaip ginčo sprendimo procedūrą, kurioje dalyvauja ne tik šalys, bet ir trečiasis neutralus asmuo (mediatorius), padedantis šalims spręsti jų tarpusavio ginčą. Mediacijos ištakas galima įžvelgti jau ankstyvosiose tradicinėse visuomenėse (Barett, Barett, 2004). Tačiau šiuolaikinę mediacijos sampratą ir platų mediacijos paplitimą galima sieti su XX a. 8–9 dešimtmečiuose JAV vykdyta idėjų plėtra, kai mediacijos šalininkai, remdamiesi mediacijos šeimos ginčuose patirtimi, išplėtė šią idėją į visas civilinės teisės ir kai kurias baudžiamosios teisės sritis, įtikindami įstatymų leidėją, kad mediacija yra greitesnis, pigesnis ir daugiau pasitenkinimo nei teismas teikiantis AGS būdas (Birke, Teitz, 2002). Minėti mediacijos požymiai ir šiandien akcentuojami kaip mediacijos privalumai (žr., pvz., Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2019).

⁷ Pastaruoju metu valstybės institucijoms skatinant AGS būdus taip pat atkreipiamas dėmesys į emocinius ir psichologinius ginčų sprendimo šiais būdais aspektus. Pvz., mediacijos kontekste, Lietuvos teismų interneto tinklalapyje 2018 m. lapkričio 7 d. paskelbta publikacija „Lietuvoje sparčiai populiarėja greitesnis ginčų sprendimo būdas“ atkreipia dėmesį ne tik į mažesnes laiko ir pinigų sąnaudas, bet ir mažesnę šalių priešiškuumą mediacijos atveju. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (2019) parengtame metodiniame leidinyje „Mediatoriaus vadovas“ taip pat, be kita ko, pabrėžiama, kad mediacijos procese asmenys patiria mažiau streso, nei teismo proceso metu.

⁸ Pastaraisiais metais daug dėmesio skirta mediacijos proceso žinomumui visuomenėje didinti, vyko iš ES struktūrinių fondų finansuota viešinimo kampanija, pagal savo mastą pasiekusi didelę Lietuvos Respublikos gyventojų dalį (STRATA, 2022).

Šiandien mediacija žinoma ir taikoma daugumoje teisės šakų. Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo 2 str. 4 d. mediacija apibrėžiama kaip civilinių ar administracinių ginčų sprendimo procedūra, kurios metu vienas ar keli mediatoriai padeda ginčo šalims taikiai spręsti ginčą. Be to, vienoje iš civilinių ginčų grupių – šeimos ginčiuose – nuo 2020 m. sausio 1 d. taikoma privalomoji neteisminė mediacija. Mediacijos taikymas baudžiamojoje justicijoje kol kas nėra numatytas; tik Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo 19 str. kaip vieną iš probuojamojo resocializacijos priemonių numato atkuriamojo pobūdžio priemonės, kuriomis siekiama sutaikyti probuojamąjį ir nukentėjusįjį ir atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą, o Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 52 str. 2 d. 8 p. įtvirtinta, kad nuteistųjų socialinė reabilitacija grindžiama nuteistųjų nusikalstamo elgesio rizikos valdymu ir atkuriamojo teisingumo įgyvendinimu. Taigi, Lietuvos teisė pripažįsta mediaciją kaip AGS būdą tik civiliniams (nacionaliniams ir tarptautiniams) ir administraciniams ginčams.

TJ kaip naujas požiūris į teisės mokslą susiformavo vėliau nei mediacija, taigi, TJ neturėjo įtakos mediacijos instituto atsiradimui. Kita vertus, tarp mediacijos ir TJ egzistuoja sąsajos, ypač kalbant apie transformuojančiojo ir terapinio stiliaus mediaciją⁹. Transformuojamojo stiliaus mediacija siekiama pagerinti šalių tarpusavio santykius, skatinamas kitos šalies perspektyvos supratimas ir pripažinimas; terapinio stiliaus mediacija apskritai atsirado dėl psichoterapijoje taikomų metodų perkėlimo į mediaciją, tad tokioje mediacijoje itin gilinamasi į šalių tarpusavio santykius, šalys mokomos bendrauti taip, kad būtų išspręsta problema (Kaminskienė et al., 2013). Taigi, transformuojamojo ir terapinio stilių mediacija ir TJ remiasi ta pačia pamatine idėja – terapiniu poveikiu asmenims (Shapira, 2008). Vis dėlto transformuojamasis ir terapinis stiliai orientuoti į konflikto dalyvių požiūrį į konfliktinę situaciją ir vienas kitą, šalių bendravimą (Sondaitė, 2004). Plačiausiai paplitę (lengvinantysis ir vertinamasis) mediacijos stiliai, priešingai, yra nukreipti į sprendimo radimą, taigi, jais siekiama ne užtikrinti terapinį mediacijos poveikį ir emocinę konflikto šalių gerovę, o surasti konkretų ginčo sprendimą (Shapira, 2008). Kita vertus, siekis surasti konkretų ginčo sprendimą nepaneigia sąsajos tarp mediacijos ir TJ. E. Waldman, pirmoji analizavusi mediaciją per TJ prizmę, apskritai apibūdina mediaciją kaip „ginčų sprendimą terapiniu būdu“. Waldman teigimu, mediacijos judėjimas yra reakcija į psichologinį rungtyniško ginčų sprendimo būdų „brutalumą“; mediatoriai siekia suteikti asmenims mažiau traumuojantį konfliktų sprendimo būdą. Mediacijos proceso struktūra užtikrina aktyvesnį ir įtrauklesnį ginčo dalyvių dalyvavimą, konflikto šalių orumą bei pagarbą vienas kitam (Waldman, 1998). Šiandien terapinio mediacijos poveikio egzistavimas *expressis verbis* įtvirtintas ir teisės aktuose – pvz., Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2008/52/EB dėl tam tikrų

⁹ Šiame straipsnyje kalbant apie mediacijos stilius turimas omenyje mediatoriaus mediacijai keliamų tikslų, proceso orientacijos, mediatoriaus išitraukimo į procesą laipsnio ir jo taikomų technikų visuma. Pagrindiniais mediacijos stiliais galima laikyti lengvinantįjį, vertinamąjį ir transformuojantįjį, o iš šių stilių išsivystė dar du – pasakojamasis ir terapinis (Kaminskienė, 2013).

mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų įvadinėje dalyje nurodoma, kad „mediacijos būdu pasiektų susitarimų paprastai labiau laikomasi savanoriškai ir jie labiau padeda išsaugoti draugiškus bei tvarius šalių santykius“. Taigi, mediacijos procese, nepaisant pasirinkto mediacijos stiliaus, neabejotinai įgyvendinama viena esminių TJ idėjų – taikant teisę turi būti siekiama kuo didesnio terapinio efekto asmenims ir sten-giamasi išvengti žalojančio teisės poveikio.

Dėl terapinio mediacijos poveikio ji kaip AGS būdas pasitelkiama vis dažniau, ypač šeimos ginčiuose, kuriuose itin svarbu išsaugoti gerus tarpusavio santykius. To-dėl 2017 m., priimant Lietuvos Respublikos taikinamojo tarpininkavimo įstatymo Nr. X-1702 pakeitimo įstatymą, mediacija buvo pasirinkta kaip tinkama priemonė „užtikrinti vaikų interesus šeimos ginčiuose, derinti priimamus sprendimus prie kiekvienos šeimos individualios situacijos, taupyti šalių laiką ir pinigus, atkurti jų tarpusavio sąveiką bei užkirsti kelią naujiems ginčams atsirasti ateityje“ (Tvaronavičienė, Kaminskienė, 2019). Taigi, privalomosios mediacijos šeimos ginčiuose įvedimui Lie-tuvoje 2020 m. sausio 1 d. įtakos turėjo ne tik pragmatiški tikslai (siekis mažinti teis-mų darbo krūvį, taupyti ginčo šalių laiką ir pinigus), bet ir siekis užtikrinti emocinę, psichologinę konflikto šalių bei nepilnamečių vaikų gerovę.

TJ idėjų įgyvendinimu galima laikyti ir Mediacijos įstatymo 20 str. 1 d. įtvirtintą, nuo 2021 m. balandžio 29 d. įsigaliojusią išimtį: nereikalaujama privalomai pasinau-doti mediacija prieš kreipiantis į teismą, kai kreiptis į teismą dėl ginčo sprendimo siekia smurtą artimoje aplinkoje patyręs asmuo, o kita ginčo šalis yra galimas smurtau-tojas ir yra pradėtas ikiteisminis tyrimas, susijęs su smurtu artimoje aplinkoje, arba teisme nagrinėjama byla, susijusi su smurtu artimoje aplinkoje, arba yra priimtas apkaltinamasis teismo nuosprendis dėl smurto artimoje aplinkoje, arba yra pateikta įstatymų nustatyta tvarka įgalioti teikti specializuotą kompleksinę pagalbą subjek-to pažyma apie specializuotos kompleksinės pagalbos teikimą asmeniui dėl galimai patirto smurto artimoje aplinkoje. Privaloma mediacija smurto artimoje aplinkoje atvejais nenumatant jokių išimčių gali lemti antrinę aukų viktimizaciją¹⁰, taigi, turėti žalojančią efektą nukentėjusiąjai (–am). 2021 m. balandžio 22 d. priimtas Mediacijos įstatymo pakeitimas palieka teisę nukentėjusiąjai (–am) pasirinkti, naudotis mediaci-ja ar ne. Taip įgyvendinama ir užsienio autorių darbuose vyraujanti idėja – pačioms smurto aukoms suteikiama galimybė naudotis mediacija, jei šios to nori, tačiau jos nėra verčiamos dalyvauti derybose su smurtavusiu asmeniu, taip užtikrinant aukų apsaugos ir autonomijos balansą (Mccutcheon, 2021; Var Steegh, 2003).

Terapinį mediacijos poveikį taip pat lemia **minimalus proceso formalumas ir orientacija į tarpusavio bendradarbiavimo atstatymą**. Pvz., N. Kaminskienė (2011)

¹⁰ Į tai dėmesį atkreipė Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (CEDAW) Baigiamosiose pas-tabose dėl Lietuvos penktojo (2014) ir šeštojo periodinio pranešimo (2019), taip pat Lietuvoje veikian-čios moterų teisių asociacijos (žr. Lietuvos Respublikos Seimo teisės ir teisėtvarkos komitetas, 2021).

pastebi, kad formalios ginčų sprendimo taisyklės šalims, kurios neturi teisinio išsilavinimo, yra nesuprantamos ir mažai reikšmingos. Taikant mediaciją galima sutelkti dėmesį į ginčo esmę, šalių poreikius ir pageidavimus, dėl to lengviau ir greičiau pasiekiamas abiem šalims priimtinas sprendimas (Kaminskienė, 2011; Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2019). Mediacija įgalina pačias ginčo šalis išspręsti jų tarpusavio konfliktą, taigi, leidžia asmenims maksimaliai įgyvendinti pasirinkimo teisę. Šalys, savo noru dalyvavusios mediacijoje ir prisiėmusios išpareigojimus yra linkusios juos savanoriškai įvykdyti (Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2019). Tai lemia didesnę šalių pasitenkinimą ne tik konkrečiu mediacijos procesu, bet ir teisine sistema apskritai, o didesnis pasitikėjimas teisine sistema, tikėtina, gali sumažinti patiriamą stresą, siejama su teisiniais procesais, lygį. Teigiamą AGS būdų poveikį pasitikėjimui teismais patvirtina ir empirinių tyrimų rezultatai. Pvz., tiriant, kaip su teismais susieti AGS būdai didina Masačusetso (JAV) teismų našumą (Palihapitiya, Jeghelian, Eisenkraft, 2019), nustatyta, kad nors akivaizdus AGS būdų naudojimo tikslas – teismų veiklos efektyvumo didinimas, AGS būdų taikymas taip pat padeda siekti didesnio žmonių pasitikėjimo teismais¹¹. Taigi, AGS būdų, tarp jų ir mediacijos, taikymas turi teigiamą poveikį ne tik ginčo šalims, bet ir visai visuomenei – mediacija gali didinti pasitikėjimą teisine sistema.

Apibendrinant darytina išvada, jog mediacijos teisiniu reglamentavimu Lietuvoje stengiamasi įgyvendinti TJ idėjas, nors *expressis verbis* sąvoka „terapinė jurisprudencija“ ir nėra naudojama. Pastangas pritaikyti TJ idėjas galima įžvelgti privalomosios mediacijos šeimos ginčiuose reglamentavime: įtvirtinus reikalavimą ginčo šalims prieš kreipiantis į teismą inicijuoti mediaciją, suteikiama galimybė išspręsti ginčą alternatyviu būdu, kuris emocinę asmenų gerovę užtikrina labiau nei teismo procesas. Tokio reikalavimo įstatyme neįtvirtinus, asmenys apie alternatyvią ginčo sprendimo galimybę gal net nežinotų. Be to, šiuo teisiniu reglamentavimu taip pat stengiamasi užtikrinti ir labiausiai pažeidžiamų asmenų – nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiųjų – teises ir apsaugą nuo antrinės viktimizacijos, kartu nepaneigiant jų apsisprendimo teisės.

4. Terapinės jurisprudencijos idėjų įgyvendinimo per mediacijos institutą lyginamoji analizė

Siekiant išnagrinėti, kaip TJ idėjos įgyvendinamos per mediaciją Lietuvoje, tikslinga atlikti lyginamąją kitų pasirinktų valstybių teisinio reglamentavimo ir praktikos analizę. Valstybių, kuriose TJ taikoma gerokai plačiau nei Lietuvoje, patirtis gali būti aktuali, siekiant įgyvendinti TJ tikslus Lietuvoje. Tokiomis valstybėmis šiame darbe pasirinktos Kanada (atliekant mediacijos šeimos bylose lyginamąją analizę) ir Nor-

¹¹ 78,57% apklausos dalyvių pasisakė, kad AGS būdai padeda įgyvendinti didesnio pasitikėjimo teismais tikslą.

vegija (vertinant mediacijos reguliavimo baudžiamojoje justicijoje galimybes). Kanadoje įgyvendinama nemažai TJ paremtų institutų: veikia specializuoti problemų sprendimo teismai, dar vadinami terapiniais teismais¹², Kanados nacionalinis teismų institutas yra parengęs teisėjams skirtą vadovą terapiniam teisingumui; be to, Kanadoje šeimos ginčiuose gana sėkmingai¹³ taikoma mediacija. O Norvegijoje didelis dėmesys skiriamas mediacijos baudžiamojoje justicijoje įgyvendinimui: Norvegijoje iš visų Skandinavijos šalių kaltininko ir aukos mediacijos procedūra įtvirtinta anksčiausiai (Uscila, 2002), be to, mediacijos instituto taikymas Norvegijos baudžiamojoje justicijoje Lietuvoje laikomas gerosios praktikos pavyzdžiu.

4.1. Terapinės jurisprudencijos idėjų įgyvendinimas šeimos ginčų mediacijoje (Kanados ir Lietuvos patirčių lyginamoji analizė)

Mediacija Kanadoje turi senesnes tradicijas nei Lietuvoje – Kanadoje mediacija žinoma jau nuo XX a. pirmosios pusės¹⁴. Tačiau ilgą laiką Kanadoje mediacija nebuvo plačiai taikoma. 1986 m. mediacija pradėta taikyti šeimos teisėje, o komercinėje teisėje svarbą įgijo tik XX a. 10 dešimtmetyje (Ellger, 2013). Šiuo laikotarpiu mediacija pradėta vis dažniau įtraukti į teismines procedūras dėl pragmatiškos priežasties – didelės teismų apkrovos. Tačiau, kaip ir Lietuvoje¹⁵, Kanadoje mediacijos instituto plėtra siejama su teismų krūvio mažinimu. Kita vertus, negalima teigti, kad teismų krūvio mažinimas nėra susijęs su TJ idėjomis: kaip minėta, didelė teismų apkrova lemia ilgesnį bylų nagrinėjimą, o tai, tikėtina, lemia didesnę bylinėjimosi stresą. Tad net ir pragmatiškas mediacijos tikslas – teismų sistemos apkrovos sumažinimas – netiesiogiai įgyvendina TJ idėjas.

Priešingai nei Lietuvoje, Kanadoje nei federaliniu, nei provincijų lygmeniu nėra priimtas bendras mediacijos įstatymas, taikomas visose srityse, kuriose mediacija

¹² Problemų sprendimo teismai atsirado JAV, siekiant dvejopų tikslų: bylų valdymo (spartesnio bylų nagrinėjimo ir teismų krūvio sumažinimo) ir terapinės jurisprudencijos (sumažinti nusikalstamų veikų skaičių taikant terapinius ir tarpdisciplininius metodus, kuriais sprendžiami psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo įpročiai ir kitos giluminės problemos) (National Institute of Justice, 2020). Kanadoje veikia gydymo nuo narkotikų priklausomybės, jaunimo ir smurto artimoje aplinkoje teismai (Department of Justice Canada, 2015).

¹³ Terminas „sėkmingai“ naudojamas atsižvelgiant į mediacijos metu pasiekiamų susitarimų skaičių. Anot J. P. Boyd (Legal Aid Ontario, 2019), kai šeimos bylose pasitelkiama mediacija, visiškas ar dalinis susitarimas pasiekiamas 4 iš 5 atvejų.

¹⁴ Lietuvoje mediacijos pradžia laikytini 2005 m. – pirmojo bandomojo teisminės mediacijos projekto įgyvendinimas. Kita vertus, mediacijos pradžią Lietuvoje galima sieti ir su XX a. 10 dešimtmėčiu, kai „atsirado pirmosios nevyriausybines organizacijos, teikiančios mediacijos paslaugas, organizuojančios mediatorių mokymus“ (Kaminskienė, 2010).

¹⁵ Pvz., Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2021 m. vasario 18 d. internetinėje publikacijoje „Metai su mediacija: trečdalis šeimų ginčus išsprendžia taikiai“ akcentuojamas ne tik taikus ginčo išsprendimas, bet ir teismų krūvio mažinimas mediacijos pagalba: „Mediacijos būdu pasiektas taikus ginčų sprendimas padeda ne tik mažinti teismų krūvį, bet ir didinti pasitenkinimą bei pasitikėjimą teisiųjų paslaugų teikėjais, taip pat ir teismais, efektyviau naudoti valstybinius resursus“ (paryškinta autorių).

naudojama kaip AGS būdas, tačiau mediacija įtraukta į daugelį federalinio ir provincijų lygmens teisės aktų kaip alternatyva bylinėjimuisi. Federaliniu lygmeniu mediacijos galimybes įtvirtina 31 įstatymas (Ellger, 2013). Pagal Lietuvos teisinį reguliavimą, mediacija gali būti pasitelkiama civiliniams arba administraciniam ginčams spręsti. Taigi, Kanadoje mediacijos galimybių įtvirtinimo įstatymuose principas skiriasi. Kita vertus, mediacijos taikymo apimtys Lietuvoje ir Kanadoje reikšmingai nesiskiria: beveik visas Kanados įstatymuose įtvirtintas mediacijos taikymo galimybės galima sutalpinti į administracinių ir civilinių ginčų kategorijas. Reikšmingesnė išimtis yra ta, jog Kanadoje numatyta mediacijos galimybė baudžiamosiose bylose. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje mediacija plačiausiai taikoma šeimos ginčiuose (žr. 1 lentelę), toliau koncentruojamasi į mediaciją šeimos ginčiuose.

1 lentelė. Mediacijai perduoti šeimos ginčai Lietuvoje 2021 m.¹⁶

Teisminei mediacijai perduotų bylų skaičius (iš viso – 614). Iš jų:		Neteisminė mediacija	
Bylos dėl šeimos teisinių santykių	210	Priimta sprendimų dėl mediatoriaus paskyrimo privalomosios mediacijos vykdyme ¹⁷	2 838
Bylose dėl daiktinių teisinių santykių	120		
Su prievolių teise susijusios bylos	215		
Bylos dėl juridinių asmenų	16		
Bylos su tarptautiniu elementu	10		
Bylos dėl paveldėjimo	12		
Kitos civilinės bylos	24		
Bylos dėl aplinkos apsaugos	3		
Bylos dėl statybos teisinių santykių	2		
Bylos dėl civilinės atsakomybės už žalą, atsiradusią dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų	1		
Bylos dėl nacionalinių, Europos Sąjungos ir užsienio institucijų finansinės paramos	1		
Iš viso mediacijai perduotų šeimos ginčų 2021 m. – 3048 ¹⁸			

¹⁶ Sudaryta autorių, remiantis Lietuvos teismų 2021 m. Teisminės mediacijos veiklos ataskaita ir Valsybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2021 metų veiklos ataskaita.

¹⁷ Nors 2021 m. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba gavo 6 369 prašymus dėl privalomosios mediacijos vykdymo, kai ginčo šalis ar ginčo šalys pageidauja gauti valstybės lėšomis apmokamą mediacijos paslaugą šeimos ginčiuose, parengtoje lentelėje šeimos ginčo perdavimu mediacijai yra laikomas mediatoriaus paskyrimas, atsižvelgiant į tai, kad pagal 50% gautų prašymų dėl privalomosios mediacijos vykdymo yra priimamos pažymos dėl privalomosios mediacijos pabaigos (kai kita šalis nesutiko pradėti mediaciją ar neatsakė per terminą).

¹⁸ Atkreiptinas dėmesys, kad šie statistiniai duomenys neatspindi privačiai vykdomos mediacijos, todėl realūs mediacijai perduodamų šeimos ginčų skaičiai gali būti didesni.

Esminis skirtumas tarp Lietuvos ir Kanados teisinio reguliavimo mediacijos šeimos bylose atveju – Kanadoje federaliniu lygmeniu nėra nustatyta privaloma mediacija šeimos ginčiuose. Šalys yra visiškai laisvos pasirinkti mediaciją, tame tarpe – ir kaip priemonę susitarti dėl santuokos nutraukimo sąlygų. Tačiau Kanados santuokos nutraukimo įstatymas (toliau – SNĮ) įtvirtina kiekvieno teisininko, atstovaujancio asmenis šeimos bylose, nagrinėjamose pagal SNĮ, pareigą aptarti ir informuoti, t. y. skatinti asmenį bandyti išspręsti klausimus neteisminiame šeimos ginčų sprendimo procese, nebent bylos aplinkybės yra tokio pobūdžio, kad tai daryti būtų aiškiai netinkama (SNĮ 7.7 (2) str. (a) par.). Tokio 2019 m. padaryto SNĮ papildymo¹⁹ priežastis Department of Justice Canada (2022) aiškinimu yra ta, kad AGS būdai paprastai būna greitesni, pigesni ir veiksmingesni nei teismo procesas. Be to, labiau tikėtina, kad jie atitinka vaiko interesus. Teisininkai neprivalo skatinti alternatyvaus šeimos ginčų sprendimo tam tikrose situacijose, pvz., kai smurtas artimoje aplinkoje kelia susirūpinimą asmens saugumu. Iš šio aiškinimo galima daryti išvadą, kad skatinant alternatyvius šeimos ginčų sprendimo būdus iš esmės pateikiami dviejų rūšių argumentai: pragmatiški (greitumas, pigumas, teismų krūvio mažinimas) ir terapiniai argumentai (veiksmingumas, vaiko interesai ir kt.). Pragmatiški ir terapiniai argumentai skatinant mediaciją pateikiami ir Lietuvoje²⁰.

Nors Lietuvoje neteisminė mediacija šeimos bylose yra privaloma, o Kanadoje įtvirtinta tik pareiga teisininkams informuoti klientus apie alternatyvias ginčų sprendimo galimybes šeimos bylose, abiejose valstybėse atitinkamu reguliavimu siekiama spręsti tą pačią problemą – dažną ginčo šalių nežinojimą apie mediacijos naudą. Kaip teigia C. H. van Rhee (2021), dauguma asmenų, susidūrusių su teisine problema, kreipiasi į advokatą, kuris paprastai pasiūlo šalims kreiptis į teismą. Dėl to, atsižvelgiant į mediacijos naudą ginčo šalims ir visuomenei apskritai, valstybės nustato priemones, kuriomis siekiama didinti šalių informuotumą apie AGS būdus ir mediacijos galimybes. Kai kuriose valstybėse šis tikslas pasiekiamas įtvirtinant privalomą medi-

¹⁹ Panašaus turinio nuostata SNĮ galiojo ir iki 2019 m. papildymo, tik ji skambėjo kitaip: kiekvieno teisininko ar advokato, kuris imasi veikti sutuoktinio vardu santuokos nutraukimo byloje, pareiga yra aptarti su sutuoktiniu galimybę derėtis dėl klausimų, kurie gali būti nutarties dėl išlaikymo ar globos dalykas, ir informuoti sutuoktinį apie jai (jam) žinomas mediacijos priemones, kurios galėtų padėti sutuoktiniams derėtis dėl šių klausimų. Taigi, nuostatos esmė išliko ta pati, tačiau atsižvelgiant į AGS būdų gausą 2019 m. pakeitimais buvo įtvirtinta platesnė „šeimos ginčų sprendimo proceso“ sąvoka (reiškianti bet kokią neteisminį procesą, kurį ginčo šalys taiko siekdamos išspręsti ginčytinus klausimus) ir įtvirtinta išimtis, atleidžianti nuo aptariamoms pareigoms tais atvejais, kai tai „būtų aiškiai netinkama“, pvz., smurto artimoje aplinkoje atvejais.

²⁰ Pvz., plačiau visuomenei skirtame leidinyje „Išspręsk ginčą taikiai. Rinkis mediaciją“ (Lietuvos teismai, 2019) mediacija apibūdinama kaip „greitesnis, pigesnis ir psichologiškai lengvesnis civilinių ginčų sprendimo būdas“; kaip mediacijos privalumai išskiriama: laiko ir pinigų taupymas, mažiau neigiamų emocijų, galimybė kontroliuoti ginčo eigą ir rezultatą, savanoriškas ir konfidencialus procesas, profesionali pagalba. Taigi, galime aiškiai atskirti pragmatiskus (laiko ir pinigų taupymas) ir terapinius (mažiau neigiamų emocijų, galimybė kontroliuoti ginčo eigą ir rezultatą, savanoriškas procesas) argumentus.

acijos bandymą prieš perduodant ginčą teismui²¹. TJ pabrėžiama savanoriško apsisprendimo svarba, akcentuojant, kad jei priimant sprendimus asmenys suvokia, kad jų niekas neverčia, tokie sprendimai sukelia didesnį patenkinimą (Winick, 2003). Taigi, Kanadoje pasirinktas reguliavimas labiau atitinka TJ idėjas, o Lietuvoje įtvirtinus privalomąją neteisminę mediaciją, šalis gali išspręsti konfliktą jų psichologinę gerovę labiau užtikrinančiu būdu, tačiau nėra pilnai įgyvendinamas savanoriško apsisprendimo principas. Kita vertus, atsižvelgiant į mediacijos instituto naujumą Lietuvoje, manytina, kad privaloma neteisminė mediacija šeimos bylose neprieštarauja savanoriško apsisprendimo principui, ypač atsižvelgiant į tai, jog pagal Mediacijos įstatymo 21 str. iš esmės privaloma yra inicijuoti mediacijos procesą. Mediacija remiasi savanoriškumo principu, todėl iš jos galima bet kada pasitraukti (Mediacijos įstatymo 15 str. 5 d.). Siekiant įgyvendinti savanoriško apsisprendimo principą, praėjus tam tikram laikotarpiui ir žmonėms suvokus mediacijos naudą, būtų galima svarstyti privalomosios mediacijos mechanizmo panaikinimą. Vis dėlto, atsižvelgiant į privalomosios neteisminės mediacijos įgyvendinimo naujumą Lietuvoje, pasiūlymas dėl privalomosios mediacijos panaikinimo yra teorinis. Jo įgyvendinimas praktikoje šiuo metu nebūtų naudingas, nes privalomosios mediacijos institutas atlieka visuomenės informavimo apie AGS būdų naudą funkciją (STRATA, 2022).

Taip pat atkreiptinas dėmesys į mediacijos tikslų suvokimą Kanadoje ir Lietuvoje. Kanadoje mediacijos šeimos ginčiuose tikslai suprantami plačiau, nei konkretaus ginčo išsprendimas. Kanados Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad mediacija sukuria prielaidas atkurti tarpasmeninius santykius, o tai leidžia ilgalaikėje perspektyvoje įveikti traumuojančias šeimos iširimo pasekmes. Tai ypač svarbu, kai į ginčą įtraukiami vaikai, nes jų interesai reikalauja nuolatinio tėvų gebėjimo bendrauti ir spręsti konfliktus. Be to, mediacija šeimos bylose stengiamasi apsaugoti pažeidžiamas šalis ir išlyginti galios neatitikimus, kad būtų pasiektas teisingas sprendimas (Kanados Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 18 d. sprendimas byloje Nr. 2021 SCC 54). Analogiškai mediacijos šeimos ginčiuose tikslai pabrėžiami ir Lietuvoje, ypač akcentuojant vaikų interesų svarbą (žr., pvz., Tvaronavičienė, Kaminskienė, 2019). Taigi, tikslai, keliami šeimos ginčų mediacijai Kanadoje ir Lietuvoje, sutampa.

Apibendrinant mediacijos reglamentavimo šeimos bylose Kanadoje (federaliniu lygmeniu) ir Lietuvoje palyginimą TJ idėjų įgyvendinimo aspektu, darytina išvada, jog TJ idėjos šeimos ginčų mediacijoje abiejose valstybėse įgyvendinamos panašiai.

²¹ Šiame kontekste pažymėtina, kad Lietuvos advokatų etikos kodekso 10 str. 9 d. įtvirtina draudimą skatinti nepagrįstus teisminius ginčus ir pareigą skatinti klientą siekti ginčą išspręsti taikiai, nurodyti alternatyvius ginčo sprendimo būdus. Vis dėlto būtent privalomosios mediacijos įtvirtinimas labiau padeda siekti asmenų informuotumo apie AGS būdus Lietuvoje. Privalomosios mediacijos šeimos ginčiuose teisinio reguliavimo poveikio ex post vertinimo rezultatai parodė, jog pusė respondentų pritarė, kad dėl privalomosios mediacijos žmonės sužino, kad ginčus galima spręsti taikiai, ir ateityje yra labiau linkę rinktis šį ginčų sprendimo būdą (STRATA, 2022).

Tiek Lietuvos, tiek Kanados teisinis reglamentavimas grindžia mediacijos reikalingumą terapiniais argumentais, skatina šeimos ginčų sprendimą mediacijos būdu, užtikrina pažeidžiamų asmenų interesus. Nors Kanados teisinis reguliavimas labiau atitinka savanoriško apsisprendimo principą, Lietuvos teisinis reglamentavimas, atsižvelgiant į mediacijos įgyvendinimo naujumą Lietuvoje, šiam principui esmingai neprieštarauja. Tad nors tam tikrais aspektais mediacijos reguliavimas Kanadoje labiau atspindi TJ idėjas, atlikta analizė patvirtina E. Waldman (1998) mintį, jog mediacija plačiaja prasme yra ginčų sprendimas terapiniu būdu.

4.2. Terapinės jurisprudencijos idėjų įgyvendinimas nusikalstamos veikos aukos ir kaltininko mediacijoje (Norvegijos ir Lietuvos patirčių analizė)

Terapinės jurisprudencijos idėjos plačiausiai analizuotos baudžiamosios justicijos kontekste (Yamada, 2021), todėl nenuostabu, kad institutas, kuriame bene ryškiausiai atsiskleidžia TJ principai, yra mediacija baudžiamajame procese. Iš visų Skandinavijos valstybių mediacija didžiausią svarbą įgijo Norvegijoje ir Suomijoje (Nylund, Ervasti, Adrian, 2018), todėl bus nagrinėjamas Norvegijos teisinis reglamentavimas ir vertinamos aukos ir kaltininko mediacijos perspektyvos Lietuvoje.

Norvegija buvo pirmoji Skandinavijoje, kuri integravo aukos ir nusikaltėlio mediacijos procedūrą savo teisinėje sistemoje (Uscila, 2002). Apie aukos ir kaltininko mediaciją pradėta kalbėti XX a. 8 dešimtmčio pradžioje. Norvegų kriminologo N. Christie manymu, nusikaltimas – aukos ir kaltininko konfliktas, kurį spręsti turi pačios ginčo šalys, o ne teismų sistema (Nylund, Ervasti, Adiran, 2018). Mediacija remiasi idėja įtraukti asmenis į jų ginčų nagrinėjimą. Pasitelkiant neutralų trečiąjį asmenį stengiamasi sudaryti sąlygas išspręsti kilusį konfliktą, atkurti pažeistus santykius ir tuo pačiu pašalinti arba sumažinti viktimizacijos kilimo tikimybę ateityje (Uscila, 2002).

Siekiant įtraukti asmenis į jų ginčų sprendimą, Norvegijoje pradėtos įgyvendinti aukos ir nusikaltimą padariusio asmens mediacijos programos. Nuo XX a. 9 dešimtmčio vidurio Norvegija kaupia vertingą patirtį, susijusią su mediacija baudžiamajame justicijoje per specializuotas Nacionalines mediacijos tarnybas. Tai nemokama ir savanoriška ginčų nagrinėjimo ir medijavimo paslauga, koegzistuojanti kartu su formalia teisingumo vykdymo sistema. Nacionalinės mediacijos tarnybos iš pradžių buvo skirtos jauniems teisės pažeidėjams, siekiant sumažinti laisvės atėmimo bausmių skyrimo nepilnamečiams mastą (Sperr, 2012). Tarnybos steigimo tikslas – sukurti ginčų sprendimo mechanizmą, kuris orientuotas į aukos interesus, o ne į kaltininko poziciją bei nubaudimą. Nacionalinės mediacijos tarnybos įstatymas (toliau – NMTĮ) numato mediacijos programas kaip atskirą baudžiamųjų bylų nagrinėjimo formą, tačiau tam reikalingos dvi sąlygos: 1) nukentėjusysis ir nusikalstamą veiką padaręs asmuo yra susitarę dėl bylos nagrinėjimo taikant mediaciją; 2) nusikalstama veika pagal

Norvegijos teisę nėra laikoma sunkiu nusikaltimu. Dabar nacionalinėse tarnybose gali būti nagrinėjamos tiek civilinės, tiek baudžiamosios bylos (NMTĮ 1 str.).

Svarbu paminėti, kad prieš perduodant baudžiamąją bylą nagrinėti mediacijos tarnybai, pirmiausia ji preliminariai išnagrinėjama policijos (Uscila, 2002). Šalims sutarus dėl pagrindinių nusikalstamos veikos aplinkybių bei dalyvavimo mediacijos procese, prokuroras paskiria mediatorių ir nustato mediacijos terminą. Pažymėtina, jog nereikalaujama, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo visiškai pripažintų savo kaltę – pakanka, kad jis išreikštų sutikimą dėl pagrindinių bylos aplinkybių. Užbaigus mediacijos procesą, tolesnis bylos nagrinėjimas teisminėse institucijose nebevykdomas. Tačiau, jei mediacijos metu proceso tikslai nepasiekiami, tyrimo medžiaga perduodama teismui.

2018 m. duomenimis, kasmet tarnybose išnagrinėjama apie 7500 bylų: maždaug tiek pat civilinių ir baudžiamųjų (Nylund, Ervasti, Adiran, 2018). 2021 m. nacionalinėse mediacijos tarnybose susitarimu buvo užbaigtos 1303 baudžiamosios bylos, daugiausia – dėl smurtinių nusikalstamų veikų (žr. 2 lentelę). Mediacija siekiama sumažinti viktimizaciją bei laiku suteikti pagalbą nusikaltimų aukoms. Taigi, vis didesnis dėmesys skiriamas nukentėjusiųjų išgyvenimams bei patiriamies sunkumams – tai visiškai atspindi TJ idėjas. Aukos ir kaltininko mediacijos pagalba siekiama atkurti šalių tarpusavio santykius arba bent svariai prie to prisidėti. Svarbiausia, kad visa tai daroma atsižvelgiant į nukentėjusiojo interesus, užtikrinant jo emocinę gerovę ir psichologinį saugumą. Tai atspindi ne tik TJ, bet ir atkuriamojo teisingumo idėjas²².

2 lentelė. Susitarimu užbaigti ginčai taikant aukos ir kaltininko mediaciją Norvegijoje 2021 m.²³

Nusikalstamos veikos pobūdis	Užbaigti ginčai
Smurtinės nusikalstamos veikos	545
Nusikalstamos veikos nuosavybei	509
Nusikalstamos veikos seksualinio apsisprendimo laisvei	37
Nusikalstamos veikos, susijusios su narkotikais ir alkoholiu	63
Nusikalstamos veikos viešajai tvarkai	92
Kelių eismo taisyklių pažeidimai	29
Kitos nusikalstamos veikos	28
Iš viso susitarimu užbaigti 1303 ginčai	

Lietuvos teisinėje sistemoje yra reglamentuotas į mediaciją panašus institutas –

²² Didžiausias metodologinis panašumas tarp atkuriamojo teisingumo ir terapinės jurisprudencijos - empatija žmonėms, patekusiems į teisinius konfliktus. TJ visų pirma yra prizmė, per kurią galima vertinti teisinių procesų poveikį asmenims, o atkuriamasis teisingumas apima konkretesnius tikslus, susijusius su teisingu procesu ir jo vertybėmis (Braithwaite, 2002).

²³ Sudaryta autorių, remiantis Statistisk sentralbyrå duomenimis. Prieiga per internetą: <<https://www.ssb.no>>.

galimybė atleisti kaltininką nuo baudžiamosios atsakomybės susitaikius su nukentėjusiu asmeniu (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 38 str.). Ir nors mediacijos institutas nėra teisiškai reglamentuotas, pvz., M. Povilansko (2020) teigimu, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko, yra vienas iš plačiai žinomų mediacijos baudžiamajame procese pavzdžių. Tokia pozicija kritikuotina, kadangi BK 38 str. nėra įgyvendinamas vienas iš pagrindinių mediacijos tikslų – nėra siekiama išspręsti giluminį ginčo šalių konfliktą ir atkurti tarpasmeninę taiką. Kitaip tariant, kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymas BK 38 str. pagrindu yra tik formalus taikos sudarymas tarp ginčo šalių. Mediacijos procese yra labai reikšmingos neutralaus trečiojo asmens pastangos atkurti šalių tarpusavio santykį, jų emocinį stabilumą. Tačiau BK 38 str. taikymo situacijose prokuroras tik formaliai patvirtina nukentėjusiojo ir nusikaltėlio susitaikymo faktą, išsprendžia procesinius klausimus. Jis neskiria didelio dėmesio nukentėjusiojo poreikiams, psichologinio komforto užtikrinimui. Galiausiai, prokuroras nėra neutralus, nešališkas trečiasis asmuo, o tai – būtinas mediatoriaus požymis (Mediacijos įstatymo 2 str.). Taigi, BK 38 str. įtvirtinto instituto negalima prilyginti efektyviai mediacijai.

Kita mediacijos galimybė baudžiamajoje justicijoje numatyta Probacijos įstatymo 19 str. kuriame kaip vienos iš probuojamojo resocializacijos priemonių nurodytos atkuriamąjį pobūdžio priemonės, kuriomis siekiama sutaisyti probuojamąjį ir nukentėjusįjį ir atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą. Šią probuojamojo resocializacijos priemonę įgyvendina Lietuvos probacijos tarnyba. Nors įstatymo formuluotė gali sukurti prielaidą, jog mediacija probacijoje gali būti taikoma labai plačiai, statistikos duomenys rodo, kad ne visi Lietuvos probacijos tarnybos mediatorių gauti atvejai tinka mediacijai, be to, tik dalį atrinktų atvejų pavyksta įgyvendinti ir parengti susitarimą (Michailovič, 2022).

Nors mediacijos taikymas gali sumažinti neigiamą teisinio proceso poveikį nukentėjusiojo emocinei būklei, svarbu, kad aukos ir kaltininko mediacija nebūtų siekiama vien tik greitesnės baudžiamojo proceso pabaigos. Mediacija turi užtikrinti nusikaltimo aukos interesus. Tai akcentuojama ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR. Direktyvos 9 str. nurodoma, kad nusikaltimų aukos turėtų būti apsaugotos nuo antrinės ir pakartotinės viktimizacijos, bauginimo bei keršto, o Direktyvos 46 str. atkreipiamas dėmesys, kad aukos ir nusikaltėlio mediacija gali būti naudinga nukentėjusiajam, tačiau būtina užtikrinti jo apsaugą. Vadinasi, nors mediacija apskritai yra siekiama atsižvelgti į nukentėjusiojo interesus, vis tiek svarbu akcentuoti aukos interesų svarbą, ypač atsižvelgiant į tai, kad nuolat daugėja mokslinių įrodymų, jog atkuriamasis teisingumas dažnai gali ne tik pagerinti nukentėjusių žmonių situaciją, bet ir padėti kaltininkams išsivaduoti iš nusikalstamo elgesio gniaužtų (Michailovič, 2022).

Paminėtina, kad Lietuva jau kurį laiką semiasi patirties iš Norvegijos mediacijos instituto taikymo praktikos baudžiamojoje justicijoje. Pvz., 2014 – 2016 metais buvo vykdytas projektas „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnyboje“, kuris buvo finansuotas Lietuvos Respublikos ir Norvegijos finansinio mechanizmo lėšomis. Bandomojo projekto metu buvo siekiama perimti Norvegijos, kurioje yra išvystyta teisminė mediacija, patirtį ir kartu su Norvegijos ekspertais parengti mediacijos taikymo Lietuvoje ir Norvegijoje apibendrinimą ir rekomendacijas. Lietuvoje buvo sukurta mediacijos paslaugų teikimo sistema, apmokyta nemažai probacijos pareigūnų ir būsimų mediatorių, atrinkti ir įdarbinti kvalifikuoti mediatoriai ir užtikrinta, kad visoje Lietuvos teritorijoje mediacijos paslaugos projekto vykdymo laikotarpiu būtų teikiamos nemokamai (Liesis, Michailovič, 2018). Taigi, tarptautinės teisės aktai, užsienio valstybių praktika mediacijos srityje bei minėto projekto rezultatai atskleidžia, kad mediacijos instituto įtvirtinimas Lietuvos baudžiamojoje justicijoje neturėtų kelti abejonių. Pirma reali iniciatyva šiuo klausimu Lietuvoje jau buvo atlikta, todėl, šio straipsnio autorių nuomone, aukos ir kaltininko mediacijos įtvirtinimo idėja yra pagrįsta.

Apibendrinant galima teigti, kad, nors Lietuvos teisės sistemoje yra galimybė dalyvauti sprendžiant su nusikalstama veika susijusį konfliktą taikiai, tačiau ji labai ribota. Nėra efektyvių priemonių, padedančių pasiekti nukentėjusiojo ir nusikalstamą veiką padariusio asmens tarpusavio santykių atkūrimą. Todėl nusikaltimo aukos ir kaltininko mediacija, kokia yra įtvirtinta Norvegijoje, gali būti labai veiksminga priemonė siekiant įgyvendinti TJ tikslus Lietuvoje.

Išvados

1. Remiantis darbe atlikta mokslinių šaltinių analize galima teigti, kad teismo procesas beveik neišvengiamai sukelia jo dalyviams stresą ir kitus neigiamus emocinius bei psichologinius išgyvenimus. Todėl terapinė jurisprudencija siūlo ieškoti būdų, kaip, nepaneigiant bendrųjų teisės principų, bet remiantis psichologijos, psichiatrijos, socialinio darbo žiniomis formuoti humaniškesnę, pagarba žmogaus orumui grįstą teisinę sistemą bei ieškoti alternatyvų teismo procesui, padėsiančių išspręsti teisinį konfliktą ir kartu sukelsiančių mažiau neigiamų emocijų.
2. Atliktas tyrimas atskleidė, kad mediacijos proceso tikslai, principai ir struktūra įgyvendina terapinės jurisprudencijos idėjas, nes mediacija leidžia padidinti terapinį ir sumažinti neigiamą psichologinį teisės poveikį teisinius ginčus sprendžiantiems asmenims. Mediacijos taikymas taip pat padeda siekti ir visai visuomenei naudingo tikslo – didėjančio pasitikėjimo teisine sistema. Terapinės jurisprudencijos tikslai per mediaciją civiliniuose ginčiuose bandomi įgyvendinti ir Lietuvoje.
3. Atlikus lyginamąją Kanados ir Lietuvos mediacijos teisinio reguliavimo analizę terapinės jurisprudencijos idėjų įgyvendinimo kontekste, galima teigti, kad

šeimos ginčų mediacijos reglamentavimas Kanadoje labiau atitinka svarbią terapinės jurisprudencijos idėją – savanoriško apsisprendimo principą. Teoriškai terapinės jurisprudencijos principus labiau atitiktų neprivalomos neteisminės mediacijos mechanizmas. Vis dėlto, atsižvelgiant į mediacijos įgyvendinimo naujumą Lietuvoje, privalomos teisminės mediacijos šeimos ginčiuose atsisakymas nebūtų tikslingas.

4. Norvegijos ir Lietuvos teisinio mediacijos reglamentavimo lyginamoji analizė parodė, kad Lietuvoje trūksta teisiškai įtvirtintų priemonių, padedančių atkurti nukentėjusiojo ir nusikalstamą veiką padariusio asmens tarpusavio santykius. Todėl galima manyti, kad nusikaltimo aukos ir kaltininko mediacijos modelis, koks yra įtvirtintas Norvegijoje, gali būti labai veiksminga priemonė siekiant įgyvendinti terapinės jurisprudencijos tikslus ir baudžiamojoje justicijoje Lietuvoje.

Šaltiniai

Nacionaliniai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (1999). Valstybės žinios, 13-308.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). Valstybės žinios, 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). Valstybės žinios, 37- 1341.
4. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (2002). Valstybės žinios, 73-3084.
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). Valstybės žinios, 36-1340.
6. Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo Nr. X- 1702 pakeitimo įstatymas (2017). TAR, 12053.
7. Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas (2008). Valstybės žinios, 87-3462.
8. Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo Nr. X-1702 20 ir 21 straipsnių pakeitimo įstatymas (2021). TAR, 8872.
9. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2012). Valstybės žinios, 4-108.
10. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). Valstybės žinios, 46-851.
11. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2016 m. balandžio 22 d. įsakymas Nr. 1R-133 „Dėl Lietuvos advokatų etikos kodekso skelbimo“. TAR, 10280.

Tarptautinės teisės ir užsienio valstybių teisės aktai

12. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų (2008). Europos Sąjungos oficialusis leidinys, 136/3.
13. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusi-kaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR (2012).. Europos Sąjungos oficialus leidinys, 315/57.
14. Kanados Divorce Act (1985). Revised Statutes of Canada, c. 3 (2nd Supp.)
15. Norvegijos Lov om konfliktrådsbehandling (konfliktrådsloven) (2014). Lovdata.

Teismų praktika

16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-181/2009.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-256-915-2016.
18. Kanados Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 18 d. sprendimas byloje Association de médiation familiale du Québec v. Bouvier, Nr. 2021 SCC 54.

Specialioji literatūra

19. Arkes, H. R. and Blumer, C. (1985). The Psychology of Sunk Cost. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 35, 124–140.
20. Barrett, J. T. and Barrett, J. P. (2004). *A History of Alternative Dispute Resolution: The Story of a Political, Cultural, and Social Movement*. United States of America: Jossey-Bass.
21. Birke, R. and Teitz, L. E. (2002). U.S. Mediation in 2001: The Path that Brought America to Uniform Laws and Mediation in Cyberspace. *The American Journal of Comparative Law*, 50(1), 181–213, <https://doi.org/10.1093/ajcl/50.suppl1.181>.
22. Braithwaite, J. (2002). Restorative Justice and Therapeutic Jurisprudence. *Criminal Law Bulletin*, 38(2), 244–262 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://johnbraithwaite.com/wp-content/uploads/2016/03/Restorative_Justice_2002.pdf [žiūrėta 2022 m. gruodžio 17 d.].
23. Daicoff, S. (2006). The Comprehensive Law Movement: An Emerging Approach to Legal Problems. *Scandinavian Studies in Law*, 49, 109–130.
24. Diesen, C. (2007). Therapeutic jurisprudence - an Introduction from a Swedish Perspective. *Scandinavian Studies in Law*, 51, 131–162.
25. Diesen, C. (2017). Therapeutic jurisprudence: as a new way of lawyering in civil cases. *International Journal of Therapeutic Jurisprudence*, 2(2), 107–118.
26. Eisenberg, D. T., Wohl, R. and Guerin, T. T. (2013). Public Confidence in the Judiciary: Chief Judge Bell's "Culture of Conflict Resolution". *Maryland Law Review*, 72(4), 1112–1123 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ssrn.com/abstract=2317273> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 20 d.].
27. Ellger, R. (2013). Mediation in Canada: One Goal—Different Approaches to Mediation in a State with Federal and Provincial Jurisdictions. In: Hopt, K. J. (ed.) and Steffek, F. (ed.) (2013). *Mediation: Principles and Regulation in Comparative Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 909–957.
28. Justickis, V. ir Valickas, G. (2006). Procedūrinis teisingumas Lietuvos kriminalinėje justicijoje. Vilnius: MRU Leidybos centras.
29. Justickis, V. ir Valickas, G. (2011). Terapinė jurisprudencija ir šiuolaikinės teisės humanizacijos problema. *Socialinių mokslų studijos*, 3(3), 997–1013.
30. Justickis, V., Valickas, G. ir Voropaj, K. (2012). Terapinė jurisprudencija: naujas požiūris į nusikaltimo auką. *Socialinių mokslų studijos*, 4(4), 1645–1663.
31. Kaminskienė, N. (2010). Teisminė mediacija Lietuvoje. Quo vadis? *Socialinis darbas*, 9(1), p. 54–63.

32. Kaminskienė, N. (2011). Alternatyvus civilinių ginčų sprendimas. Monografija. Vilnius: Registrų centras.
33. Kaminskienė, N. et al. (2013). Mediacija. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
34. Kaminskienė, N. ir Tvaronavičienė, A. (2019). Privalomoji mediacija šeimos ginčiuose. Iš: Jakulevičienė, V. ir Sinkevičius, V. (red.). Lietuvos teisė 2019: esminiai pokyčiai [interaktyvus], Mykolo Riomerio universitetas, 52–28. Prieiga per internetą: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16244/2019%20Teise_web.pdf?s_equence=1&isAllowed=y [žiūrėta 2022 m. gruodžio 11 d.].
35. Keet, M., Heavin, H. D. and Sparrow, S. (2017). Anticipating and Managing the Psychological Cost of Civil Litigation. *Windsor Yearbook of Access to Justice*, 34 (1), 73–98 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ssrn.com/abstract=3148000> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 11 d.].
36. Lande, J. (2021). How You Can Solve Tough Problems in Mediation. *29 Michigan Dispute Resolution Journal*, 2(11), 11–16 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3957580 [žiūrėta 2022 m. gruodžio 15 d.].
37. Laužikas, E., Mikelėnas, V. ir Nekrošius, V. (2003). Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia.
38. Liesis, M., Michailovič, I. (2017). Mediacija Lietuvos baudžiamojoje ir administracinių nusižengimų justicijoje teisminėje bylos nagrinėjimo stadijoje. *Kriminologijos studijos*, 5, p. 91–114.
39. McCutcheon, R. (2021). Addressing Domestic Violence in Mediation: The Need for More Uniformity and Research. *Harvard Negotiation Law Review* [online articles]. Prieiga per internetą: <https://www.hnlr.org/2021/05/addressing-domestic-violence-in-mediation-the-need-for-more-uniformity-and-research/#more-2771> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 13 d.].
40. Michailovič, I. (2022). Mediacijos (sutaikymo) smurto artimoje aplinkoje atvejais galimybės Lietuvoje. Iš Sudavičius, B. (red.) (2022). Kelyje su Konstitucija. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 220–236.
41. Michailovič, I. et al. (2014). Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
42. Murauskienė, D. (2021). Teisė – tai žmogus, o kur žmogus – ten ir psichologija. *Teismai*, 1(41), 3–5.
43. Nylund, A., Ervasti, K. and Adrian, L. (2018). *Nordic mediation research*. Cham, Switzerland: Springer.
44. Palihapitiya, M., Joghelian, S. and Eisenkraft, K. (2019). Using Court-Connected ADR to Increase Court Efficiency, Address Party Needs and Deliver Justice in Massachusetts. *Massachusetts Office of Public Collaboration Publications*, 23, 1– 127 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://scholarworks.umb.edu/mopc_pubs/23 [žiūrėta 2022 m. gruodžio 18 d.].
45. Petrauskas, F. (2015). Vartotojų ginčų sprendimo alternatyvos. Monografija. Vilnius: VĮ Registrų centras.

46. Shapira, O. (2008). Joining Forces in Search for Answers: The Use of Therapeutic Jurisprudence in the Realm of Mediation Ethics. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*, 8(2), 243–272.
47. Sondaitė, J. (2004). Mediacijos stilių lyginamoji analizė. *Socialinis darbas*, 3(2), 114–118.
48. Sperr, A. K. (2012). Mediation in Norway: Faster, Cheaper and More friendly., In: Hopt, K. J. (ed.) and Steffek, F. (ed.) (2012). *Mediation: Principles and Regulation in Comparative Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 1138–1164.
49. Strasburger, L. H. (1999). The litigant-patient: Mental health consequences of civil litigation. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 27(2), 203–211.
50. Povilanskas M.. Mediacija baudžiamosiose bylose: ar įmanoma, o gal jau turime? Teise.pro [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2020/12/10/m-povilanskas-mediacija-baudziamosiose-bylose-ar-imanoma-o-gal-jau-turime/> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 13 d.].
51. Uscila, R. (2002). Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija Skandinavijos šalyse. *Jurisprudencija*, 29(21), 93–108.
52. Valickas, G. et al. (2013). *Procedūrinis teisingumas ir žmonių pasitikėjimas teisėsaugos pareigūnais bei institucijomis*. Monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
53. Van Rhee, C. H. (2021). Mandatory Mediation before Litigation in Civil and Commercial Matters: A European Perspective. *Access to Justice in Eastern Europe*, 4(12), 7–24.
54. Var Steegh, N. (2003). Yes, No, and Maybe: Informed Decision Making about Divorce Mediation in the Presence of Domestic Violence. *William & Mary Journal of Race, Gender, and Social Justice*, 9(2), 147–206.
55. Waldman, E. A. (1998). The Evaluative-Facilitative Debate in Mediation: Applying the Lens of Therapeutic Jurisprudence. *Marquette Law Review*, 82(1), 155–170.
56. Wexler, D. B. (2010). Therapeutic Jurisprudence and its Application to Criminal Justice Research and Development. *Irish Probation Journal*, 7, 94–107 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.probation.ie/en/PB/Pages/WP16000157> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 17 d.].
57. Winick, B. (2003). Therapeutic Jurisprudence and Problem Solving Courts. *Fordham Urban Law Journal*, 30(3), 1055–1103 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ir.lawnet.fordham.edu/ulj/vol30/iss3/14> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 10 d.].
58. Yamada, D. C. (2021). Therapeutic Jurisprudence: Foundations, Expansion, and Assessment. *University of Miami Law Review*, 75(3), 660–750.

Kiti šaltiniai

59. Department of Justice Canada (2015). *Canada's Court System* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.justice.gc.ca/eng/csj-sjc/ccs-ajc/pdf/courten.pdf> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 15 d.].
60. Department of Justice Canada (2022). *The Divorce Act Changes Explained* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.justice.gc.ca/eng/fl-df/cfl-mdf/dace-clde/index.html> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 12 d.].

61. European Commission (2022). The 2022 EU Justice Scoreboard. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
62. Išsprendę ginčą taikiai. Rinkis mediaciją (2019). Lietuvos teismai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2019/01/d1_isspresk-ginca-taikiai-pdf.pdf [žiūrėta 2022 m. gruodžio 15 d.].
63. Jungtinių Tautų moterų diskriminacijos panaikinimo (CEDAW) komiteto Baigiamosios pastabos dėl šeštojo CEDAW/C/LTU/6 Lietuvos periodinio pranešimo. Priimta 74-ojoje Komiteto sesijoje (2019 m. spalio 21 d. – lapkričio 8 d.).
64. Jungtinių Tautų moterų diskriminacijos panaikinimo (CEDAW) komiteto Baigiamosios pastabos dėl penktojo CEDAW/C/LTU/5 Lietuvos periodinio pranešimo. Priimta 58-ojoje Komiteto sesijoje (2014 m. birželio 30 d. – liepos 18 d.).
65. Legal Aid Ontario (2019). The astonishing success rate of mediation in resolving family law disputes [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.legalaid.on.ca/2019/10/10/the-astonishing-success-rate-of-mediation-in-resolving-family-law-disputes/> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 10 d.].
66. Lietuvos Respublikos Seimo teisės ir teisėtvarkos komitetas (2021). Pagrindinio komiteto išvada dėl Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo Nr. X-1702 20 straipsnio 1 punkto pakeitimo, įstatymo projekto Nr. XIIIIP-4238.
67. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija (2019). Mediatoriaus vadovas: metodinis leidinys [interaktyvus]. Prieiga per internetą: [https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/Mediatoriaus%20vadovas_%20Metodinis%20leidinys%20TM%20\(pdf\)\(2\).pdf](https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/Mediatoriaus%20vadovas_%20Metodinis%20leidinys%20TM%20(pdf)(2).pdf) [žiūrėta 2022 m. lapkričio 20 d.].
68. Lietuvos teismai (2021). Teisminės mediacijos veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2022/03/tmk- ataskaita-2021.pdf> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 11 d.].
69. National Institute of Justice (2020). Problem-Solving Courts [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://nij.ojp.gov/topics/articles/problem-solving-courts> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 8 d.].
70. STRATA (2022). Privalomosios mediacijos šeimos ginčiuose teisinio reguliavimo poveikio ex post vertinimas.
71. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba (2021). Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2021 metų veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://vgtpt.lrv.lt/uploads/vgtpt/documents/files/VEIKLOS%20ATASKAITA%202021.pdf> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 11 d.].